

УДК 726.6:69.059.25

к. арх., доцент Мещеряков В.М.,
електронна адреса: mvn5@ukr.net, orcid.org/0000-0003-0930-8784,
Творча архітектурна майстерня М-СТУДІО, м. Одеса

ВІДТВОРЕНИЙ ОДЕСЬКИЙ КАФЕДРАЛЬНИЙ СПАСО-ПРЕОБРАЖЕНСЬКИЙ СОБОР – ПАМ'ЯТКА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Наведено інформацію щодо святинь та реліквій, які було повернуто храму і які стали підставою для включення відтвореного видатного втраченого об'єкта культурної спадщини України – Одеського кафедрального Спасо-Преображенського собору – до Державного реєстру пам'яток України.

Ключові слова: святині, реліквії, пам'ятка історії, відтворення втрачених об'єктів культурної спадщини, відтворення Одеського кафедрального Спасо-Преображенського собору.

В Одесі йде процес відтворення історичної структури культових будівель. У 1999-2010 роках був відтворений її центральний елемент – Одеський кафедральний Спасо-Преображенський собор на Соборній площі. Рішенням виконавчого комітету Одеської міської ради від 18.03.2005 р. № 134 він прийнятий до експлуатації, у 2005 році освячений Нижній храм, а у 2010 – освячений Верхній храм і вся будівля, хоча декоративно-художні роботи в інтер'єрах тривають досі.

24 травня 2007 року відбулося засідання науково-методичної ради з питань охорони об'єктів культурної спадщини Міністерства культури і туризму України. Члени ради розглянули облікову документацію, підготовлену Чорноморським Православним фондом і одногосно підтримали включення відтвореного Одеського кафедрального Спасо-Преображенського собору в реєстр об'єктів культурної спадщини України. Наказом Міністерства культури і туризму України від 16 червня 2007 року № 662/0/16-07 Собор включений до реєстру об'єктів культурної спадщини України як пам'ятка історії, в якому поховані М.С. Воронцов і Є.К. Воронцова.

Це стало можливим завдяки тому, що 10 листопада 2005 року відбулося урочисте перепоховання праху генерал-фельдмаршала, губернатора Одеського краю, ясновельможного князя М.С. Воронцова і його дружини, княгині Є.К. Воронцової у Нижньому храмі Одеського кафедрального Спасо-Преображенського собору [1]. Подружжя Воронцових, як і декілька священнослужителів, були поховані в історичній будівлі Собору (рис. 1).

Рис. 1. Історичний надгробок

Рис. 2. Траурна карета у супроводі почесної варти

Пам'ятник на цій могилі був виконаний з світло-сірого мармуру, на плиті золотом напис: «Генерал-фельдмаршал, князь Михайло Семенович Воронцов, народився 19 травня 1789 року, помер 6 листопада 1856 року». На стіні, поруч з могилою князя – трофейний турецький прапор, подарований Собору в 1828 році імператором Миколою І. Під прапором – «Найвищий» рескрипт на ім'я М.С. Воронцова, датований 18 травня 1828 року. Зліва – могила Є.К. Воронцової (1792-1880). Могили об'єднує декоративна решітка з бронзи і мармурова різьблена сінь із іконами [2, с. 236].

При руйнуванні храму останки Воронцових були викинуті на вулицю і вночі таємно перепоховані городянами на одеському Слобідському кладовищі, де і перебували до 2005 року. До проведення перепоховання була проведена ексгумація та всі необхідні заходи для підтвердження належності останків, складені опис та інші передбачені законодавством України документи. Комплексну судово-медичну експертизу проводили експерти Г.Ф. Кривда, Ю.В. Загоруйко, Р.Г. Кривда. Церемонія перепоховання була урочистою, що відповідає статусу і особистості ясновельможного князя, котрий істотно вплинув на успішний розвиток Одеси. Дві труни з останками подружжя Воронцових були встановлені на траурній кареті, запряженій у четвірку коней. У супроводі почесної варти військових і великої кількості одеситів карета проїхала від Воронцовського палацу центральними вулицями міста до Спасо-Преображенського собору (рис. 2).

На Соборній площі, перед входом в храм, митрополит Одеський і Ізмаїльський Агафангел звершив заупокійну панахиду (рис. 3). Тут також відбувся траурний мітинг та військовий парад, після чого останки Воронцових

внесли в Нижній храм Спасо-Преображенського кафедрального собору, де відбулося перепоховання (рис. 4).

Рис. 3. Заупокійна панахида і траурний мітинг

Рис. 4. Перепоховання в Нижньому храмі

Проект надгробку із сінню над могилами Воронцових був розроблений творчою архітектурною майстернею (ТАМ) «М-Студіо» (рис. 5), він повністю повторює зовнішній вигляд поховання XIX століття, тільки тепер могила розташована на 6 метрів нижче. У відтвореному Соборі побудований Нижній храм, а оскільки прах повинен лежати в землі, а не в міжповерховому перекритті, було прийнято рішення про перепоховання Воронцових в Нижньому храмі безпосередньо під тим місцем, де вони спочивали раніше. На жаль, наш проект надгробку над могилами Воронцових до теперішнього часу не реалізований.

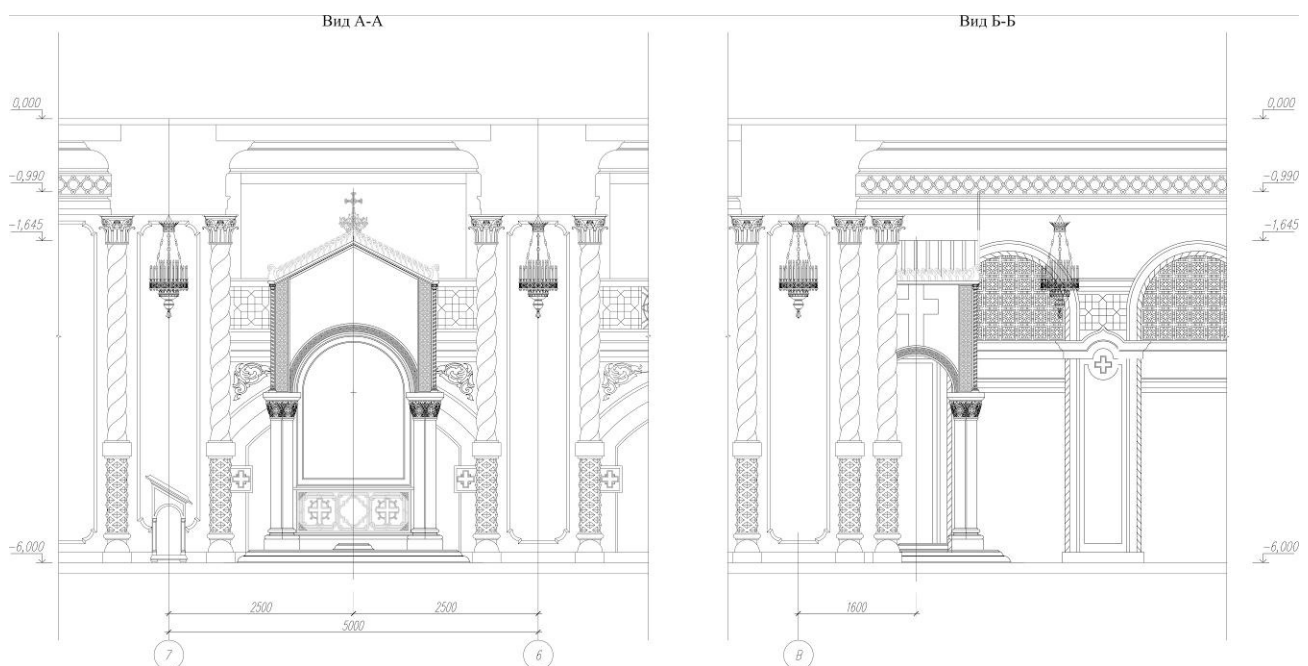

Рис. 5. Проект надгробку над могилами М.С. Воронцова і Є.К. Воронцової

Собор став об'єктом культурної спадщини України місцевого значення по категорії історії у зв'язку з перепохованням у Нижньому храмі М.С. Воронцова і Є.К. Воронцової, але є й інші історичні святині і реліквії, що зберігаються нині в Соборі. Одна з них – мідний Солдатський напрестольний хрест. Вперше про нього є згадка в статті «Херсонських єпархіальних відомостей» від 1908 р., присвяченій 100-річчю освячення Собору. Кафедральний протоієрей Василь Флоровський пише: «Проти головного вівтаря на лівій стороні на аналої знаходиться ікона Успіння Богоматері. В цей образ вставлений ковчег із часткою мощей Симона, єпископа Суздальського. Поруч з цією іконою на аналої знаходиться мідний хрест, зроблений, за задумом Архієпископа Інокентія, з мідних грошей, які нижні чини, які проходили в Крим у 1854 році, подавали на свічки під час здійснення для них на Соборній площі урочистого молебню» [2, с. 263]. В описах по вилученню церковних цінностей (1920-1930 роки) мідний хрест не значиться.

У 1990 році, на благодійній виставці «Російська церковна старовина» в Ленінграді, в експозиції разом з художніми та культурними цінностями, були і духовні святині. Однією з них був історичний одеський мідний Солдатський хрест, представлений на виставку Ніколо-Богоявленським кафедральним собором [2, с. 263]. Переговори про повернення духовної реліквії в Одесу проходили в 2001-2002 роках. Церемонія передачі напрестольного хреста відбулася 17 листопада 2002 року в кафедральному Ніколо-Богоявленському морському соборі Санкт-Петербурга. У ній взяли участь митрополит Санкт-Петербурзький і Ладозький Володимир, губернатор Санкт-Петербурга Володимир Яковлев, генеральний консул України в Санкт-Петербурзі Віктор Семенов, мер Одеси Руслан Боделан, голова правління Чорноморського Православного фонду Василь Ієремія, ключар Одеського кафедрального Спасо-Преображенського собору отець Володимир (Судник). Зараз Солдатський хрест знаходиться в Одеському кафедральному Спасо-Преображенському соборі та використовується на службах під час церковних свят [2, с. 263].

Нова сінь з кіотом для розміщення Касперовської ікони Божої Матері, яка до руйнування Собору розташовувалася у південної стіни біля бічного іконостасу (рис. 6), була запроектована архітектором О.В. Зелінською у вигляді металевого каркаса з двох несучих вертикальних ферм, прикріплених до несучих стінових конструкцій (рис. 7). Таке рішення викликане необхідністю мінімізувати навантаження на плити перекриття. Металевий каркас облицьований мармуровими плитами і архітектурними обломами, для чого були розроблені креслення шаблонів у масштабі 1:1. Спорудження сіні з кіотом супроводжувалося авторським наглядом, в результаті чого у Верхньому храмі з'явився ще один відтворений об'єкт (рис. 8).

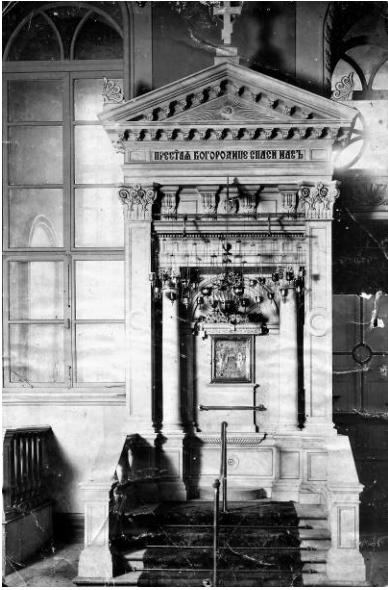

Рис. 6. Історична сінь з кіютом

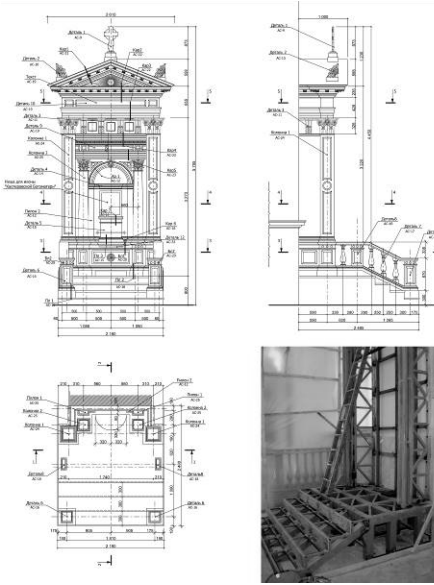

Рис. 7. Проект сіні з кіютом та фото її каркасу

Рис. 8. Відтворена сінь з кіютом

Головний іконостас зруйнованого Собору був мармуровим (рис. 9), його виготовили у 1888 році фахівці одеської Майстерні мармурових виробів під керівництвом Леопольдо Менціоне, члена комітету італійського благодійного товариства. Втрачений історичний іконостас було відтворено за проектом ТАМ «М-СТУДІО» (рис. 10) у ході робіт по декоративно-художньому оздобленню Верхнього храму (рис. 11). Зберігся автентичний замковий камінь арок іконостасу у вигляді херувима, який використовувався нами при визначенні пропорцій елементів у проекті іконостасу і для виготовлення нових деталей (рис. 12).

Рис. 9. Історичний іконостас

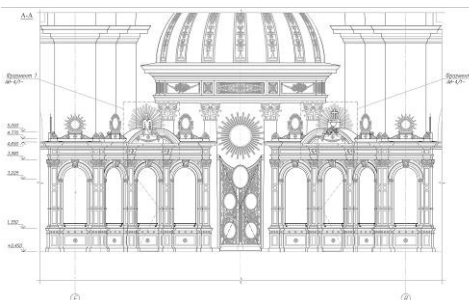

Рис. 10. Проект мармурового іконостасу

Рис. 11. Відтворений іконостас

В ході розробки ТАМ «М-Студіо» науково-проектної документації по інтер'єрах Нижнього і Верхнього храмів, настоятель кафедрального Спасо-Преображенського собору Митрополит АГАФАНГЕЛ в своєму листі на адресу замовника проекту – Чорноморського Православного фонду – висловив бажання «брати особисту участь у розробці проекту інтер'єрів і в роботах по

прикрашенню Святині». Він також благословив Нижній храм «освятити на честь Святителя Інокентія (Борисова), одеського чудотворця, беручи до уваги його виключно плідну діяльність на одеській кафедрі, невтомну турботу про Божу Церкву, архіпастирську душепопечительність про порятунок народу Божого, величезний внесок в галузі богословської освіти, установа духовно-навчальних закладів і особливо народних шкіл».

Рис. 12. Автентичний замковий камінь мармурового іконостасу та один з варіантів його копії

Раніше мощі Святителя Інокентія (Борисова), архієпископа Херсонського і Таврійського перебували у Верхньому храмі зруйнованого в 1936 році Собору (рис. 13). 7 червня 2007 року відбувся хресний хід і церемонія перенесення мощей Святителя Інокентія (Борисова) з Свято-Успенського кафедрального собору в Нижній храм Одеського Спасо-Преображенського кафедрального собору, який був у 2005 році освячений в його честь (рис. 14). У цей день виповнилося 150 років з дня блаженної кончини і 10 років від дня церковного прославлення Святителя Інокентія, видатного історика і богослова, молитовника і проповідника. У вересні 2013 року з південної сторони Собору, перед західним фасадом госпблока, був відкритий пам'ятник Святителю Інокентію (рис. 15).

Рис.13. Гробниця в історичному Соборі

Рис.14. Саркофаг із мощами Святителя у Нижньому храмі

Рис.15. Пам'ятник Святителю Інокентію (Борисову)

Література

1. Мещеряков В.М. Основні вихідні дані, які послужили підставою для розробки проекту відтворення Одеського кафедрального Спасо-Преображенського собору [Текст]: Наук.-техн. збірник/ В.М. Мещеряков – Сучасні проблеми архітектури та містобудування, вип. 49. - Київ: КНУБА, 2017. - С. 158-164.

2. Мещеряков В.М. Відтворення Одеського кафедрального Спасо-Преображенського собору [Текст]: Монографія/ В.М. Мещеряков – Одеса: Фенікс, 2017 – 464 с.: іл.

кандидат архітектури, доцент Мещеряков В.Н.,
Творческая архитектурная мастерская М-СТУДИО, г. Одесса

ВОССОЗДАНИЙ ОДЕССКИЙ КАФЕДРАЛЬНЫЙ СПАСО-ПРЕОБРАЖЕНСКИЙ СОБОР – ПАМЯТНИК ИСТОРИИ УКРАИНЫ

В статье приведена информация о святынях и реликвиях, которые были возвращены храму и которые стали основанием для включения воссозданного выдающегося утраченного объекта культурного наследия Украины – Одесского кафедрального Спасо-Преображенского собора – в Государственный реестр объектов культурного наследия Украины.

Ключевые слова: святыни, реликвии, памятник истории, воссоздание утраченных объектов культурного наследия, воссоздание Одесского кафедрального Спасо-Преображенского собора.

PhD in Architecture, Associate Professor V. Meshcheriakov,
M-STUDIO Creative Architectural studio in Odessa, Ukraine,

THE RE-CREATED ODESA TRANSFIGURATION CATHEDRAL IS A HISTORICAL MONUMENT OF UKRAINE

This article shows the information concerning the shrines and relics which have been returned to the Cathedral. They have become the basis for setting the famous lost cultural heritage object of Ukraine – the Odesa Transfiguration Cathedral – into the State Register of Monuments of Ukraine. In Odessa there is a re-creation process of the historical structure of the religious buildings. In 1999–2010, its central element – the Odesa Transfiguration Cathedral in Cathedral Square – was re-created. According to the decision of the Executive Committee of the Odesa City Council, 18.03.2005, № 134 it was put into service. In 2005 the Lower Temple was

consecrated. In 2010 the Upper Temple and the whole building were consecrated too, although the design internal work is still going.

The meeting of the Scientific and Methodological Council on the issues of the cultural heritage object protection of the Ministry of Culture (Ukraine) took place on May 24, 2007. The members of the Council considered the accounting records prepared by the Black Sea Orthodox Fund and voted unanimously to add the recreated Odesa Transfiguration Cathedral into the Register of the cultural heritage objects of Ukraine.

According to the Order of the Ministry of Culture (Ukraine) dated June 16, 2007, № 662/0 / 16-07, the Cathedral is catalogued into the Register of Cultural Heritage Objects of Ukraine as a historical monument where Prince Mikhail Semyonovich Vorontsov and Elizaveta Romanovna Vorontsova were buried. It became possible due to the fact that on November 10, 2005, there was the ceremonial reburial of the ashes of General Field Marshal, Governor of the Odesa region, and Most illustrious Prince M. Vorontsov and his wife, Princess E. Vorontsova in the Lower Temple of the Odesa Transfiguration Cathedral [1]. The Vorontsovs, like several churchmen, were buried in the historic building of the Cathedral (Fig. 1). There are another historical shrines and relics, that were in the Cathedral, destroyed in 1936, and now they are in the re-created Cathedral. These are the relics of St. Innocent (Borisov), the Archbishop of Kherson and Tavria, the Kasperovskaya Icon of the Mother of God, the copper Soldier's altar cross, and others.

Keywords: shrines, relics, historical monument, the re-creation of the lost cultural heritage objects, the re-creation of the Odesa Transfiguration Cathedral.